

AVÂMİL'E YAPILAN ŞERHLER BAĞLAMINDA İBRAHİM EL-KÛRÂNÎ'NİN AVÂMİL TEKMİLESİ

Ahmet GEMİ*

Öz

Abdülkâhir el-Cürcânî ile Birgivî Mehmed Efendi'nin *el-'Avâmil* adlı eserleri, Arap dilinde önem atfedilen iki önemli çalışmadır. Bu eserler, Arap nahvinin temel kaidelerini özet bir şekilde ele almaktadırlar. Eskiden olduğu gibi günümüzde de önemini muhafaza eden bu eserlere, birçok tekmile ve şerh yapılmıştır. Bu tekmilelerden biri de İbrahim el-Kûrânî'nin *Tekmiletü'l-'Avâmili'l-Cürcâniyye* adlı eseridir. Ayet, hadis, mesel... gibi şevâhidle zengin bir muhtevaya sahip olan bu çalışma, birçok açıdan Avâmil'in diğer tekmile ve şerhlerinden ayrılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Abdülkâhir Cürcânî, Avâmilü'l-mie, İbrahim Kûrânî, Birgivî Mehmed Efendi, Tekmiletü'l-'Avâmili'l-Cürcâniyye, Avâmil, Avâmil Şerhleri.

IBRAHİM AL-KURANI'S TAKMILAH IN THE CONTEXT OF EXPLANATION TO THE AVAMIL

Abstract

Abdulqaher al-Jurjani and Birgivî Mehmed Efendi's work with the name *al-Avamil* is two of works which have been attached importance in Arabian language. This works includes the basic regulations of Arabian syntax in a nutshell way. Many completions and explanations have been provided on the books which has protected its importance from old days up to the day. One of those completions is the work belonging to Ibrahim al-Kurani with the name *Tekmiletu'l-'Avamili'l-Jurjaniyyah*. This work which has got a rich content with evidences such as verse, hadith and simitilude differs from other completions and explanations belonging to Avâmil in a lot of way.

Keywords: Abdulqaher Jurjani, Avamilu'l-miah (:*The Hundred Governing Powers*), Ibrahim Kurani, Birgivî Mehmed Efendi, Tekmiletu'l-'Avamili'l-Jurjaniyyah, Avamil, Avamil's Sharhs.

Giriş

Nahiv kelimesi, n-h-v (نحو) kökünden, “yönelmek, meyletmek, kastetmek” gibi anlamlara gelen bir mastardır.¹ Istilahta ise, “kendisi ile amil, mamul, mureb, mebni ve bunlar dışındaki Arapça terkiplerin bilindiği ilimdir.”² Nahiv (:sentaks) ilmi üzerine, birçok eser kaleme alınmıştır. Buna benzer eserlerin kaleme alınmasının temel sebebi,

Makale Gönderim Tarihi: 15.03.2017, kabul tarihi: 03.04.2017.

* Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-mail: ahmetgemi04@gmail.com

¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I-XVIII, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arâbî, Beyrut, XVII, 76.

² Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Hasâis*, (Tahkik: M. Ali en-Neccâr), Alemu'l-Kutub, Beyrut, I, 34; Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürcânî, *et-Tarîfât*, (Tahkik: İbrahim Enbârî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1405, I, 308; İsmail Durmuş, “Nahiv”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2006, XXXII, 300-306.

Arapçayı öğrenmek, öğretmek; başta dini metinler olmak üzere Arapçanın geçerli olduğu diğer alanlarda meydana gelmesi muhtemel olan yanlış kullanımları (:*lahn*) ortadan kaldırmaktır.

Arap olmayan milletlerin Müslüman olmasıyla birlikte başlayan, dil ve edebiyat çalışmaları daha sonraki dönemlerde hız kesmeden devam etmiştir. Bu çalışmalar içerisinde, anlaşılmasında zorluk çekilen eserler olduğu gibi özet olarak yazılanlar veya mevzun olarak kaleme alınanlar da mevcuttur. Ünlü kişilerce kaleme alınan bu eserlerin anlaşılması için değişik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların içerisinde, “özellikle seçilmiş kelimeler ve parçalar üzerine, açıklama, yorumlama, öğrenciye ders anlatır gibi, konu olarak alınan metnin bir bütün olarak açıklaması” anlamına gelen şerh (*çoğulu: şurûh*)’ler, “bir kitabın veya yazının yan tarafına yapılan ilave, ek” anlamında kullanılan haşiye (*çoğulu: havâşî*)’ler ve “herhangi bir esere veya herhangi bir yazıya yapılan ek, iliştirilen nesne ve eklenen not” anlamına gelen ta’lik (*çoğulu: ta’likât*)’ler yapılmıştır.³ “Eksik olan bir şeyi tamamlamak, eklemek, mükemmel bir hale getirmek, hakkını tam olarak vermek” anlamına gelen tekmile (*çoğulu: tekmlât*)⁴ de bu çalışmalardan sayılmaktadır. Çoğunlukla “hâmiş (*çoğulu: havâmiş*)” olarak bilinen bu çalışmaların başını dil bilimleri (:*ulûmu’l-luga*) çekmektedir.

Nahiv alanında yapılan söz konusu çalışmalardan biri de, Arap dilinde *el-‘avâmil* (*tekili: ‘amil*) olarak nitelenen ve kısaca Arapça’da “terkip ve cümle içerisindeki kelimelerin i’rabına tesir eden unsurlar”⁵ olarak açıklanan çalışmalardır. *el-‘Avâmilü’l-mie* olarak şöhret bulan ve “100 ‘âmil” anlamına gelen bu tür eserler zamanla, nahiv konularını âmil-mâmul esasına göre tasnif ederek, kısaca inceleyen kitap türünün adı olmuştur.⁶ Bu ad ile yazılmış eserler pek çoktur. Ancak bu eserlerin içerisinde, farklı sebeplerle temayüz etmiş olanlar bulunmaktadır. Bunların başında Osmanlı medreselerinde de ders kitabı olarak okutulan Abdülkâhir el-Cürçânî (ö. 471/1078-79)’nin *el-‘Avâmilü’l-mie*’si ile Muhammed el-Birgivî (ö. 981/1573)’nin *el-‘Avâmil*’i gelmektedir.

Tam olarak ‘*Avâmil*’ türü eserlerin ne zaman kaleme alındığı hususu netlik kazanmazken, Arap dili ve grameri alanında önemli bir şahsiyet olan Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 170/786)’ye ‘*Avâmil Risâlesi*’ adında bir kitapçık atfedilmektedir. Bu eserde, avâmil ile ilgili olan ‘amil, ma’mûl, i’râb gibi ıstılahların kullanıldığına dair emareler bulunmaktadır.⁷ Bu konudaki çalışmalar daha sonraki dönemlerde çoğalmış ve eğitim öğretim alanında yer bulmuşlardır. Bunların içerisinde, toplumumuzun yabancı olmadığı ve eskiden beri medreselerimizde ders kitabı⁸ olarak okunan iki ‘*Avâmil*’den biri olan

³ Tefkik Rüştü Topuzoğlu, “Hâşiye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1997, XVI, 419-422.

⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XI, 158.

⁵ İsmail Durmuş, “el-‘Avâmilü’l-mie”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1994, IV, 106.

⁶ Durmuş, *a.g.m.*, IV, 106.

⁷ Durmuş, *a.g.m.*, IV, 106-107; Ahmet Turan Arslan, Arap Gramerinde İki “Avâmil” Risalesi ve Bunların Mukayesesi, *İLAM Araştırma Dergisi*, c.I, sy. 2 (Temmuz-Aralık 1996), s. 162-163.

⁸ Dursun Hazer, Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi ve Okutulan Ders Kitapları, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, I, 288-289.

‘Avâmil-i Cürçâniyye’ye ‘Avâmil-i Atik (:Eski ‘Avâmil) ve ‘Avâmil-i Birgivî’ye de ‘Avâmil-i Cedîd (:Yeni ‘Avâmil) denilmiştir.⁹

Zikredilen her iki ‘Avâmil üzerine yapılan birçok çalışma bulunmaktadır. Bu iki esere tekmile, şerh, haşiye, ta‘likler yapılmış ve ayrıca bu eserlerin telhis, i‘râb ve tanzimi de yeni bir çalışma alanı meydana getirmiştir.¹⁰ Bu tekmile veya şerhlerden biri İbrahim el-Kûrânî (ö.1101/1690)’nin ‘Avâmilü’l-Cürçâniyye’ye yaptığı *Tekmiletü’l-’Avâmili’l-Cürçâniyye* adlı eseridir. Bu çalışmamızda, son zamanlarda ilim adamlarının dikkatini çeken ve farklı ilim dallarında yüzün üzerinde eser kaleme alan İbrahim el-Kûrânî’nin sözkonusu eseri üzerinde duracağız. Bu eser, “Eserin adı ve Kûrânî’ye aidiyeti” başlığında zikredilen kütüphanelerde bulunmaktadır. Kûrânî’nin bu eseri, birçok yönü ile diğer ‘Avâmil şerhlerinden farklıdır. Çalışmamızda bu farklılıklar hakkında bilgi vereceğiz. Ayrıca çalışmanın sonuna hem Cürçânî’nin hem de Birgivî’nin ‘Avâmil adlı eserleri üzerine yapılmış ‘Avâmil Şerhleri(:Şürûhü’l-Avâmil)’nin bir listesini ekleyeceğiz.

1. Abdülkâhir el-Cürçânî’nin Hayatı

Tam adı, Ebû Bekir Abdülkâhir bin Abdirrahman bin Muhammed el-Cürçânî’dir. İran asıllı olan AbdülkâhirCürçânî, Taberistan ile Horasan arasında bulunan Cürçân’da doğup büyüdü ve yine aynı yerde 471/1079 yılında vefat etti. Kısa zamanda ünü dünyaya yayılan Cürçânî’nin birçok eseri bulunmaktadır. Bu eserlerin başında *Delâilü’l-İ‘câz* ve *Esrârü’Belağa* gelmektedir.¹¹

İmâmu’n-nuhât, edebiyat nazariyatçısı ve alimu’l-luga olarak tarihe geçen Abdülkâhir Cürçânî, sarf ve nahiv alanında yenilikler yapmış ve özellikle Kur’an’ın mucizeliğinin keyfiyeti üzerine önemli görüşler ileri sürmüştür.¹² Ayrıca, Cürçânî’nin eserleri içerisinde hacimce küçük ancak kıymetçe büyük olan bir risâle de ‘Avâmil’ adlı eseridir. Yaklaşık 30-40 sayfadan oluşan¹³ bu eser, kaleme alındığı günden beri, ilim dünyasınca büyük takdir görmüştür. Bu takdirin bir sonucu olarak söz konusu eser üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu risâleyi merkeze alarak yeni bir çalışma meydana getiren ilim adamlarından biri İbrahim el-Kûrânî’dir.

2. İbrahim b. Hasan el-Kûrânî’nin Hayatı

İsmi, İbrahim bin Hasan bin Şihâbiddin el-Kûrânî’dir. 1025/1616 yılının Şevval ayında, Musul yakınlarında bulunan Şehrezûr’a bağlı Şehran’da doğdu. Kaynaklarda ismi tam olarak şöyle geçmektedir: Ebû’l-İrfan Burhânuddîn İbrahim b. Hasan b. Şihâbiddîn el-

⁹ Kasım Kufralı, “Birgivî”, *İA*, İstanbul 1979, II, 634.; Emrullah Yüksel, “Birgivî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1992, VI, 191.

¹⁰ Halid el-Ezherî el-Cürçâvî, *el-Avâmilü’l-mie en-Nahviyye fî Usûl-i İlmi’l-Arabiyye*, (Tahkik: el-Bedrâvî Zehrân), Dâru’l-Ma‘arif, Kahire, s. 18.; Ayrıca Birgivî’nin Avâmil’ine yapılan i‘râb için bkz.: N. H. Yanık ve M. S. Çögenli, *Avâmil ve Tercümesi*, Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınevi, Ankara 1997.

¹¹ Celâluddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *Buğyetu’l-vu‘at fî tabâkâti’l-Luğaviyyîn ve’n-Nuhât*, Mısır 1979, I, 310; Hayreddin Zirikî, *el-A‘lâm*, Dâru’l-‘ilm li’l-melâyîn, 15. Baskı, Beyrut 2002, IV, 48-49; Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Abdülkâhir el-Cürçânî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1988, I, 247-248; Zehran, *a.g.e.*, s. 39-44.

¹² Hacımüftüoğlu, *a.g.m.*, I, 247.

¹³ Eser için bkz.: N. H. Yanık, K. Demirayak, M. Kılıçlı, ve M. S. Çögenli, *Avâmil-i Cürçânî, Avâmil-i Birgivî ve Tercümeleri*, Bakanlar Matbaacılık, Erzurum 2000.

Kûrânî,¹⁴ eş-Şehrânî, eş-Şehrezûrî, el-Kurdî, es-Sorânî, eş-Şafî, en-Nakşibendî, el-Medenî. Yüzün üzerinde eser kaleme alan Kûrânî, hicri 28 Rebiülahir 1101, milâdi 10 Mart 1690'da 76 yaşında, Medine'de vefat etmiştir.¹⁵ Tefsir, hadis, kelam ve tasavvuf alanlarında kaleme aldığı çalışmalarla dünya çapında tanınan Kûrânî, Arap dili alanında da birkaç eser kaleme almıştır. O'nun 'Avâmil'e yaptığı tekmile dil çalışması açısından önem arz etmektedir.

3. Tekmiletü'l-Avâmilî'l-Cürcâniyye

3.1. Avamil Yazma Geleneği¹⁶

Arap dili gramerinin tedvini hususunda değişik rivayetler bulunmaktadır. Genel kanaate göre, Arap nahvi ilk olarak Hz. Ali'nin telkini ile Ebû'l-Esved ed-Düelî tarafından hazırlanmıştır.¹⁷ Ancak daha sonraki dönemlerde Arap dili ile ilgili çalışmalar artmış ve bu çalışmalar sarf, nahiv, sözlük... gibi değişik alt dallara ayrılmıştır. İlk olarak, el-Halil b. Ahmed el-Ferâhidî'nin öğrencisi Sibeveyh (ö.177/793-4), hocasından edindiği bilgilerle Arap dili gramerine dair *el-Kitâb* adlı eserini kaleme alarak güne kadarki kapsamlı bir çalışma ortaya koymuş ve daha sonraki dilcilere uygun bir zemin hazırlamıştır.

Abbasi döneminde hızla artan tedvin hareketi, beraberinde ciltlere sığmayacak eserlerin meydana gelmesine vesile olmuştur. Bu eserlerin içerisinde, gereğinden fazla teferruatlı olanlar olduğu gibi gereğinden fazla mulahhas (:*özet*) olanlar da bulunmaktaydı. Dil ve edebiyatta olduğu gibi, diğer ilim dallarında da müşâhade edilen bu durum dil öğrenim ve öğretiminde sıkıntılara yol açmıştır. Bu zorluğu gören dilciler, değişik çalışmalar yapmaya yönelmişlerdir. Bu çalışmalardan biri Arap nahvi ile ilgili yapılan

¹⁴ Arap ve batı kaynaklarında müellifin nisbesi "*Gürânî*" olarak değil de "*Kûrânî*" olarak geçmesine istinaden biz de çalışmalarımızda söz konusu nisbeyi "*Kûrânî*" olarak kullanmayı tercih etmekteyiz. Bu kelimenin aslı "گوراني→Gôrânî" şeklindedir. Ancak Arap alfabesinde Acem kâfi olmadığından Arap kaynaklarına "الكوراني→el-Kûrânî" şeklinde geçmiştir. Arap kaynaklarından yararlanan Batılı bilim adamları da söz konusu kelimeyi "*Kûrânî*" olarak almış ve yaymışlardır.

¹⁵ Zirikî, *a.g.e.*, I, 35; Abdurrahman b. Hasan el-Cebertî, '*Acâib 'ül-Âsar fî't-terâcîm ve'l-Ahbâr*', Matbatu Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kâhire 1997, I, 125; Bağdatlı İsmail Paşa, '*İdâh 'ul-Meknûn*', I, 10; Bağdatlı İsmail Paşa, '*Zeylu Keşfi'z-Zünûn*', I, 17-18; Ömer Rıza Kehhâle, '*Mu'cemü'l-Müellifîn*', I, 21; Muhammed Halil b. Ali el-Mûrâdî, '*Silku'd-durer fî a'yâni'l-karnî's-sânî 'aşer*', Dâru İbn Hazm, Beyrût 1988, I, 5-6; Ebû Salim Abdullah bin Muhammed el-Ayyâşî, '*er-Rihletu'l-'Ayyâşîyye*', Dâru's-Süveydî, Abu Dabî 2006, I, 479.; Abdulkerim Muhammed el-Müderriş, '*Ulemâunâ fî hizmeti'l-'ilm ve'd-dîn*', Dâru'l-Hürriyyet, Bağdat 1983, s. 16; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, '*el-Bedru't-talî*', Dâru'l-Kutubi'l-ilmîyye, Beyrût 1998, s. 14; Mahmud Hasan et-Tûnikî, '*Mu'cemu'l-Musannifîn*', Matbaatu Vazenko, Beyrut 1344, III, 104-107; Ömer Yılmaz, '*İbrahim Kûrânî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Anlayışı*', İnsan Yay. İstanbul 2005, s. 83-84; Ebû Muhammed Rebi' b. Hâdî 'Umeyr el-Medhâlî, '*Tezkîru'n-nâbihîn*', s. 211-212; *Global Encyclopaedia of Islamic Mystics and Mysticism*, Editor: N. K. Singh, New Delhi 2009, I, 216-217; Muhammed b. el-Hacc es-Sagîr el-'İfrânî, '*Safvetu men inteşer min ahbâr-i sulehâi'l-karnî'l-hâdî 'aşer*', Dâru'l-beydâ, Mağrib 2004, s. 350-351; Muhammed b. et-Tayyib el-Kâdirî, '*İltikâtu'd-durer ve müstefâdu'l-mevâ'iz ve'l-'iber min ahbârî ve a'yâni'l-mietî'l-hadiyeti ve's-sâniyyeti 'aşer*', Mağrib 1983, s. 255-257; Baba Mardukh Rûhânî, '*The Kurdish Notables*', I-III Tahran 2003, I, 212; Bursalı Mehmed Tâhir, '*Osmanlı Müellifleri*', I, 226-227; Recep Cici, "*Kûrânî*", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2002, XXVI, 426; Ahmet Gemî, '*İbrahim Kûrânî'nin "İnbâhü'l-Enbâh 'Alâ Tahkîki İ'râbi Lâ İlâhe İllallah" Adlı Eserinin Tahkîki*', Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013, "Basılmamış Doktora Tezi", s.11-14.

¹⁶ Avamil yazma geleneği konusunda geniş bilgi için bkz.: Ali Sevdî, "*Arap Gramerinde Avamil Geleneği*", Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, Van 2015. "Basılmamış Yüksek Lisans Tezi".

¹⁷ Arslan, a.g.m., s.162.

çalışmalardır. Arap dili üzerine yazılan eserlerin hacimce büyüklüğünü ve/veya anlamada zorluğunu problem olarak gören dilbilimcilerden Abdülkâhir el-Cürçânî (ö. 471/1079), Arap dili nahvinin rahatlıkla öğren(t)ilmesi için dilbilgisi kurallarını, 100 ‘amil ile sınırlandırmış ve bu çalışmasını *el-‘Avâmilü’l-mie* olarak adlandırmıştır. Bu çalışma, ilim dünyasında *el-‘Avâmilü’l-mie* veya *el-‘Avâmilü’l-Cürçâniyye* olarak şöhret bulmuştur. İlk olarak, 1617’de Hollanda’nın Leiden kentinde neşredildiği sanılan¹⁸ *Avâmil-i Cürçâniyye*’de ‘amiller, lafzî ve mânevî olmak üzere iki ana bölüme ayrıldıktan sonra lafzî âmiller kıyasî ve semâ’î diye ikiye ayrılmış; semâ’îler (on üç nevî halinde) doksan bir, kıyasîler yedi, mânevîler iki olmak üzere toplam 100 amil sayılmıştır.¹⁹

Bir dil teorisyeni olarak Abdülkâhir Cürçânî, Arap dili alanında önemli çalışmalar yapmış, kendi dönemindeki “klasik dil öğretimi”nin önüne geçerek “yeni/modern dil öğretim” tarzını geliştirmiş ve takdire şâyân bir teori (*:Avâmil Teorisi*) geliştirmiştir.

Her dönemde olduğu gibi Cürçânî’nin döneminde de eski-yeni tartışması yapılmıştır.²⁰ Bu dönemde tartışılan konulardan biri *dilde ıslâh* meselesidir. Bu tartışmalara kayıtsız kalmayan Cürçânî, ‘*Amil Teorisi (:nazariyatü’l-‘amil)*’ni geliştirerek nahiv alanında yeni bir çığır açmıştır. Cürçânî, özellikle nahvin gereksizliğini savunanlara karşı bu teorisini alışılmışın aksine farklı açıklamalarla temellendirmiş, Arapça’nın kolayca öğretilmesini ve özellikle de Kur’an’ın mucizevî yönünü bu teori ile savunmuştur.²¹ Cürçânî’ye göre Kur’an’ın mucizeviyeti, sadece manasında ve lafızlarında veya bu ikisinin bir araya gelerek meydana getirdiği birliktelikte mevcut olmayıp bütün bunlardan ziyade, cümlelerinin dizilişinde (*:terkib*) mevcuttur. Bu diziliş ise, ‘amil, ma‘mul ve i‘rab birlikteliği ile meydana gelmektedir.²² Bu birliktelik, parçaların bir araya gelip birbirlerine etki etmesi neticesinde oluşan, yapısal (*:structural*) ve uslûbî (*:stylist*) birliktelikten ibaret olan bir tarzdır.²³

Nahiv ilmi çerçevesinde gelişen çalışmalar ekseriyetle, Abdülkâhir Cürçânî’nin, dilin yapısalılığı (*:structural*) ile ilgili olan ve *nazariyetü’l-‘amil* olarak ifade edilen *dil teorisine* dayanmaktadır. Bu teoriye göre dil, farklı boyut ve temel esasların değişim ve etkileşimi ile meydana gelmektedir. Bu ise, isim ile ismin, isim ile fiilin ve/veya harf ile isim ve fiilin bir araya gelmesi ile oluşan terkip sonucunda oluşmaktadır. Günümüzde bu, *transformational generative theory or grammar (:dönüşümcü-üretimci teori veya dilbilim)* olarak ifade edilmektedir.²⁴ Nahiv olmadan Kur’ân’ın anlaşılamayacağını dile getiren ve

¹⁸ Arslan, a.g.m., s. 164.

¹⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz.: N. H. Yanık, K. Demirayak, M. Kılıçlı, ve M. S. Çögenli, *Avâmil-i Cürçânî, Avâmil-i Birgivî ve Tercümelere*, Bakanlar Matbaacılık, Erzurum 2000.; Muhammed Çetkin, *Bedruddin el-Aynî ve Resâ’ilü’l-fi’e fî şerhi’l-Avamili’l-mi’esi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007, “Basılmamış Yüksek Lisans Tezi”, s. 148.

²⁰ Tahirhan Aydın, *Arap Dilinin Günümüz Meseleleri*, İlahiyat Yayınları, Ankara 2013, s. 39-46, 103-105.

²¹ Zehrân, a.g.e., s. 4.

²² Zehrân, a.g.e., s. 11; Abdulkahir Cürçânî, *Delâilü’l-İ‘câz*, (Tahkik: M. Muhammed Şakir), Mektebetü’l-Hancî, Kahire 1984, s. 7-9.

²³ Zehrân, a.g.e., s. 29.

²⁴ Zehrân, a.g.e., s. 29; J. L. Mackenzie, *A first history of Functional Grammar*. In History of Linguistics 2014: Selected papers from the 13th International Conference on the History of the Language Sciences (ICHoLS

tarihe *âlimu'l-luğa* olarak geçen Abdülkâhir Cürcânî, bu görüşünü her fırsatta dile getirmiştir. Cürcânî, yaşadığı dönemde, nahvin gereksizliği hususunda yaşanan tartışmalara değinirken, “*nahivden uzak durmaları yaptıklarının en kötüsüdür*” diyerek nahiv ilmini küçümseyenleri eleştirmiştir.²⁵

Öğretim tekniği ve yöntemleri bakımından hâlâ güncelliğini koruyan ‘*Avâmil-i Cürcâniyye*, İmâm Birgivî ile coğrafyamızda yeni bir gelişme alanı bulmuştur.²⁶ İlk olarak Kemâlüddîn el-Muderris (ö.1354/1936) tarafından Türkçe’ye çevrilen bu eser, Sûfizâde el-Edirnevî olarak tanınan Muhammed bin Ahmed ed-Dâî (ö. 1024/1615) tarafından da ilk olarak Türkçe nazmedilmiştir.

Yüzyıllarca medreselerde okutulan ‘*Avâmil*’ eseri üzerinde yapılan çalışmaları tam olarak tespit etmek zordur. Adı bilinmeyen kişilerce yazılmış birçok ‘*Avâmil*’ şerhi bulunmaktadır. Bu çalışmaların çokluğu ayrıca söz konusu eserin ilmi değerini de göstermektedir. Cürcânî ve Birgivî’den ilham alarak ‘*Avâmil*’ adı altında eser te’lif eden müellifler de mevcuttur. Eskiden olduğu gibi günümüzde de güncelliğini koruyan ‘*Avâmil*’ yazma geleneği, öyle görünüyor ki gelecekte de devam edecektir. Mesela, Cürcânî’nin ‘*Avâmil*’ini örnek alarak yeni bir ‘*Avâmil*’ te’lif eden çağdaş müelliflerden biri de Muhammed Said Necmüddin Molla Ali el-Furkânî et-Tillovî’dir. Bu yazı kaleme alındığında hayatta olan müellif, Cürcânî’nin ‘*Avâmil*’ini yeniden ele alarak bazı eklemelerde bulunmuş, avâmil kaidelerini çoğaltmış, bu kaidelere modern örnekler vermiş ve eserine ‘*Avâmilü'l-Furkânî li hedmi Saytarati'l-‘Elmânî*’ adını vermiştir.²⁷

Abdülkâhir Cürcânî, dünyaca tanınmış bir dilcidir. Dünyanın her yerinde Cürcânî’nin ‘*Avâmil*’i üzerine çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri ve belki de en kapsamlısı, Abraham Lockett tarafından İngilizce olarak hazırlanan ve 1814 yılında Kalkuta’da bazı eklentiler ile birlikte basılan “The Miut Amil and Shurhoo Miut Amil” adlı çalışmadır. 330 sayfadan fazla olan bu kitap birçok yönü ile diğer ‘*Avâmil*’ şerhlerinden ayrılmaktadır.

3.2. Eserin Adı ve Kûrânî’ye Aidiyeti

İbrahim Kûrânî, birçok eser kaleme almıştır. Bu eserler içerisinde, Arap dili ile ilgili olarak kaleme aldığı *Tekmiletü'l-‘Avâmil-i-Cürcâniyye* adlı eser, Cürcânî’nin nahiv alanında yazdığı *el-‘Avâmil* adlı eserine yapılan bir tekmedir. Eser, hâlihazırda Atıf Efendi Kütüphanesi, No: 2441; Bağdat Vakıflar Kütüphanesi, No: 1487; Princeton University, New Series, Arabic 31; Medine Kral Abdulaziz Kütüphanesi, Arif Hikmet, No: 317, gibi kayıtlarda mevcuttur. 11 varaktan ibaret olan eserin, tam olarak ne zaman te’lif edildiği ve aynı şekilde ne zaman istinsah edildiği hususunda elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

XIII), Vila Real, Portugal, 25–29 August 2014 (Vol. 126, p. 233). John Benjamins Publishing Company, August 2016, ss. 126, 233).

²⁵ S. Bakırcı ve K. Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Yay. Erzurum 2001, s. 16.

²⁶ Her iki eserin mukayesesi için bkz.: Ahmet Turan Arslan, “Arap Gramerinde İki “Avâmil” Risalesi ve Bunların Mukayesesi,” *İLAM Araştırma Dergisi*, c.I, sy. 2 (Temmuz-Aralık 1996).

²⁷ Daha geniş bilgi için bkz.: Muhammed Said Necmüddin Molla Ali el-Furkânî et-Tillovî, *‘Avâmilü'l-Furkânî li hedmi Saytarati'l-‘Elmânî*, Dâru Zemzem, İstanbul 2013.

Eserin Kûrânî'ye aidiyeti hususunda herhangi bir şüphe yoktur. Bu konuda birçok kaynak bulunmaktadır. Kûrânî'nin akrabası ve öğrencisi İlyâs el-Kûrânî (ö. 1138/1726) tarafından kaleme alınan *İcâzetnâme*'de²⁸ eser, *el-Fevâdilü'l-Burhâniyye fî Tekmîli'l-Avâmîli'l-Cürcâniyye* şeklinde kaydedilmişken kitabın kapağında *Tekmîletü'l-Avâmîli'l-Cürcâniyye* şeklinde zikredilmektedir. Ayrıca Kûrânî'nin çalışmalarından bahseden kaynaklarda sözkonusu eser, *Şerhü'l-Avâmîli'l-Cürcâniyye* ismi ile anılmaktadır.²⁹

Bu konuda, Kûrânî'nin talebelerinden Ebû Sâlim 'Ayyâşî şöyle der: "Bu şeyhimiz, daha önce zikrettiğimiz *el-Avâmîl* tarzında Arapça güzel bir eser telif etmiştir. Bu esere, daha önce *el-Avâmîl*'de bahse konu olmamış birçok amel eklenmiştir."³⁰ Ayrıca çalışmanın Kûrânî'ye aidiyetini şu kaynaklar da zikretmektedir: Hamevî, *Fevâidü'l-İrtihâl*, III, 54-82; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 226-227.; Tunikî, *Mu'cemu'l-Musannifîn*, III, 106.

3.3. Eserin Yazılışı

İbrahim Kûrânî'nin *Tekmîletü'l-Avâmîli'l-Cürcâniyye* adlı eseri, nahve dairdir. Bu çalışma Abdülkâhîr Cürcânî (ö. 471/1078-79)'nin *el-Avâmîlü'l-mie* adlı, hacimce küçük fakat muhtevaca büyük olan eserine yapılan bir tekmedir. Kûrânî, Cürcânî'nin *el-Avâmîlü'l-mie* adlı eserine tekmele yazmasındaki gayesini şöyle ifade etmektedir: "*Meşhur ve yaygın olan Cürcânî'nin bu 'Avâmîl'inde, terkedilen mânâları ve hükümleri kolay ve anlaşılır yaptım, öğrencileri onunla faydalandırmaktan Allah mesuldür. O, her kapıda menfaat vermede ve yardıma yetişmede bizim velimizdir. O, bana yeter, O, ne güzel vekildir, dönüş O'nadır*".³¹

3.4. Eserin Önemi

Medrese eğitiminde *Avâmîl* türü eserlerin önemi büyüktür. Bu eserler yardımıyla Arap dilinin öğrenimi kolaylaşmaktadır. Dil teorisyeni olarak anılan Cürcânî'nin, bu eserinin kıymetinin anlaşılması için Arap edebiyatı literatür kitaplarına bakmak yeterlidir. Ayrıca yüzyıllardır Anadolu'da ve dünyanın diğer yerlerinde Arapça öğrenmek isteyen her öğrencinin ilk müracaat ettiği kitaplardan birisi de hiç şüphe yok ki Cürcânî'nin bahse konu olan eseridir. Ancak hem Abdülkâhîr Cürcânî'nin hem de Birgivî'nin sözkonusu eserlerinde konular hem çok özettir hem de bazı konulara temas edilmemiştir.

Zikredilen kitaplardan yeterli derecede fayda elde edilemediğinden dilciler, bu eserleri daha geniş izah etme yoluna gitmişlerdir. Bunlarda biri de İbrahim Kûrânî'dir. Kûrânî, yukarıda da izah edildiği gibi eseri eksik görmüş ve esere tekmele yazmıştır.

Hâlihazırda Cürcânî'nin *Avâmîl*'ine yapılan şerhlerin içerisinde meşhur olanı, *Sadullah es-Sağîr* olarak şöhret bulan ve yüzyıllardır medreselerimizde okutulan şerhtir.

²⁸ Eser şu kütüphanelerde mevcuttur: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No: 3626; Riyad Üniversitesi Kütüphanesi, No: 3881.

²⁹ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 254; Gemi, *a.g.t.*, s. 34.

³⁰ Ayyâşî, *a.g.e.*, I, 479.

³¹ İbrahim el-Kûrânî, *Tekmîletü'l-Avâmîli'l-Cürcâniyye*, Atf Efendi Kütüphanesi, No: 2441, vr. 238b.

Ancak bu şerh ile birlikte diğer şerhler³² de incelendiğinde ve bunlar Kûrânî'nin *Tekmile*'si ile karşılaştırıldığında, Kûrânî'nin tekmlisinin ne kadar önemi haiz bir çalışma olduğu ortaya çıkacaktır. Eser, mahiyeti ve muhtevası itibariyle diğer çalışmalardan farklıdır. Kitapta neredeyse her konu ile ilgili olarak ayet, hadis, şiir gibi örnekler kullanılmış ve ayrıca konunun daha iyi anlaşılması için bahsi geçen meselelere zeyiller eklenmiştir.

3.5. Tekmile'de Takip Edilen Metot

İbrahim Kûrânî, *Tekmile*'ye kısa bir mukaddime ile giriş yapmıştır. Mukaddimeye besmele, hamdele ve salvele ile başlamış, bu cümleleri kurarken de "... وَمَنْ نَحَا نَحْوَهُمْ مِنْ كُلِّ... " gibi nahiv ile ilgili terimleri kullanmış ve eserin nahve dair olduğunu okuyucuya en başta ihsas ettirmiştir. Daha sonra da eseri te'lif etme sebebinden bahsetmiştir.³³

Baştan sona kadar incelendiğinde, *Tekmile*'de genel olarak kullanılan metot şu şekilde izah edilebilir:

- 1- Sadece anlaşılmayan yerler değil, bütünü ile esere tekmile yazılmıştır.
- 2- *Tekmile*'nin tamamında, daha önce nahiv konusunda yazılmış meşhur eserler örnek alınarak izahat yapılmıştır. Ayrıca farklı yorumlara da değinilmiş ve bunlar "قال بعضهم، قال، قيل" şeklinde ifade edilmiştir.
- 3- Kûrânî, *Tekmile*'sinde, birçok dil bilginine atıfta bulunmuş ve görüşlerinden yararlanmış.
- 4- Kûrânî, eserde geçen nahiv terimlerini izah etmiş ve konuyu anlaşılır hale getirmek için çaba sarf etmiştir.

3.6. Eserle İlgili Değerlendirmeler

Kûrânî'nin *Tekmiletü'l-'Avâmil*'-*Cürcâniyye* adlı eseri, diğer 'Avâmil şerhlerinden farklıdır. Bu, konulara getirdiği yorumlar ile Cürcânî'nin zikretmediği meseleleri zikretmesinden kaynaklanmaktadır. Mesela, harf-i cerler kısmına bakıldığında Cürcânî, 17 harf-i cer zikretmişken, Kûrânî, bu sayıya sadık kalmakla birlikte harf-i cerlerin Cürcânî tarafından zikredilmeyen yönlerine değinmiş ve bunları örneklerle desteklemiştir. Bunun gibi diğer konular da aynı minval üzere şerh ve izah edilmiştir. Fakat Kûrânî bunu yaparken meseleyi, usandıracak derecede uzatmamış ve yersiz konulara girmemiştir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu tekmlenin içerdiği malumat ve takip edilen metot açısından günümüz eğitim pedagojisine de uygunluğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu eser, Arap dili alanında yapılan her türlü eğitim için ders kitabı veya yardımcı kitap olarak faydalanılabilecek bir kaynak olma özelliğini de taşımaktadır.

4. Kûrânî'nin *Tekmiletü'l-'Avâmil*'-*Cürcâniyye* Şerhinin Diğer 'Avâmil Şerhleri Arasındaki Yeri ve Önemi

Aşağıda izah edildiği gibi birçok 'Avâmil şerhi bulunmaktadır. Bu şerhlerin büyük bir kısmı hâlâ okuyucuların istifadesine sunulmamıştır. Bu eserler içerisinde 300 seneden

³² Şerhler için bkz. İlyas Kaplan, *Şürühü'l-'Avâmil*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan 2010.

³³ Kûrânî, *a.g.e.*, vr. 238b.

fazla bir zaman önce kaleme alınan Kûrânî'nin *Tekmiletü'l-'Avâmili'l-Cürcâniyye* adlı eseri, diğer şerhlerle mukayese edildiğinde kıymetli bir eser olduğu görülmektedir. Eser, birçok yönü ile diğer şerhlerden ayrılmaktadır. Bu çalışmayı, eksiklikleri gidermek anlamında, *Tekmile* olarak isimlendiren Kûrânî, eserin anlaşılması zor veya noksan yerlerini yeniden ele almış ve eseri faydalı hale getirmiştir. Diğer birçok şerhin aksine eser gereğinden fazla uzatılmamış, kısa ve faydalı bilgiler verilmekle yetinilmiştir.

4.1. Te'lif Amacı Açısından

Yüzün üzerinde eser kaleme alan ve nerede ise bütün ilim dallarında söz sahibi olan İbrahim Kûrânî, seleflerini iyi takip etmiş ve eserlerinden yeterli derecede yararlanmış. Bu konu, eserlerinde bariz olarak görülmektedir. Kûrânî'nin, eserlerinden haberdar olduğu ve etkisinde kaldığı âlimlerden biri de Abdülkâhir Cürcânî'dir. Kûrânî, çalışmalarında Cürcânî'den sık sık bahsetmekte ve eserlerinden alıntılar yapmaktadır.³⁴Bu eserlerden biri de *el-'Avâmili'l-Cürcâniyye*'dir. Kûrânî, bu risalenin eksik yönlerini tamamlayarak eseri, *Tekmiletü'l-'Avâmili'l-Cürcâniyye* olarak adlandırmıştır. Müellif, ayrıca 'Avâmil'e tekmile yapma sebebini mukaddimede açıklamış ve bu tekmile ile talebelere zor gelen konuları kolaylaştırmak amacını gözettiğini açıkça beyan etmiştir.³⁵

4.2. Muhteva ve Hacim Açısından

İbrahim Kûrânî'nin, *Tekmiletü'l-'Avâmili'l-Cürcâniyye* adlı eseri, muhteva bakımından diğer Avâmil şerhlerine benzemekte ve bu eserde nahiv ilmi işlenmektedir. Diğer şerhler ile mukayese edildiğinde, meşhur tabir ile, *efradını cami ağyarını mani* bir eser olduğu görülmektedir. Kûrânî, bu eserde nahiv konusunun dışına çıkmamakla birlikte eksik gördüğü konuları izah etmektedir. Ayrıca eseri ayet, hadis, şiir ve mesellerle zenginleştirmiş ve böylece anlaşılır hâle getirmiştir.

Kûrânî, söz konusu eserini, Cürcânî'de olduğu gibi 13 nevi halinde ele almaktadır. Bunlar şöyle özetlenebilir: 1. Nevi: 17 harf-i cer, bunlar ismin başına gelirler ve sonlarını cerederler; 2. Nevi: İsmi nasb haberini ref eden 6 harf; 3. Nevi: İsmi ref haberini nasb eden 2 harf (ما ve لا); 4. Nevi: Sadece müfred isimleri nasb eden harfler; 5. Nevi: Müzari fiilleri nasb eden harfler; 6. Nevi: Müzari fiilleri cezm eden harfler; 7. Nevi: Müzari fiilleri cezm eden, şart ve ceza ifade eden isimler; 8. Nevi: Temyiz olmak üzere nekre isimleri nasb eden isimler; 9. Nevi: Esmâü'l-Ef'al/İsim-fiil; 10. Nevi: Nakıs fiiller; 11. Nevi: Mukâbe fiilleri; 12. Nevi: Medih ve zemm fiilleri; 13. Nevi: Kalb fiilleri.³⁶

4.3. Kaynakları Açısından

İbrahim Kûrânî, *Tekmiletü'l-'Avâmili'l-Cürcâniyye* adlı eserini kaleme alırken birçok kaynaktan beslenmiştir. Bu kaynakların başında 'Avâmil'in yazarı ve âvâmil nazariyesi sahibi Abdülkâhir Cürcânî gelmektedir. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerim, hadis-i şerif ve Arap şiiri, Kûrânî'nin müracaat ettiği temel kaynaklardandır. Bunları, nahiv alanında kaleme alınmış temel eserler takip etmektedir. Kûrânî, bu çalışmasında aşağıda

³⁴ Gemi, *a.g.t.*, ss. 174, 185, 191, 202.

³⁵ Kûrânî, *a.g.e.*, 238b-239a.

³⁶ Kûrânî, *a.g.e.*, 239a-258b.

adı geçen dilcilerden yararlanmıştı: Sibeveyh (ö. 180/796), el-Ferrâ (ö. 207/822), el-Kisâf (ö. 189/804), İbn Cinnî (ö. 392/1001), İbn Ufûr es-Sâîğ (ö. 591/1115), İbn Mâlik (ö. 672/1270), el-Ahfeş (ö. 172/788), el-Müberred (ö. 285/898), İbn Hişâm (ö. 761/1360), Yunus b. Habîb en-Nahvî (ö. 182/798).

4.4. Şevâhid Açısından

Şevâhid (*tekili: şâhid*), konunun daha iyi anlaşılması için verilen örneklerdir. Dil öğretiminde, şevâhidin özellikle de şiirle şevâhidin önemi büyüktür.³⁷ Abdülkâhir Cürçânî, 'Avâmil'inde ayet ve hadis dışında şevâhid kullanmamıştır. 'Avâmil'de istişhâd edilen ayet ve hadisler de sınırlı sayıdadır. Buna karşın, Kûrânî'nin *Tekmile*'sine bakıldığında şevâhid açısından zengin olduğu görülmektedir. Kûrânî, bu eserini âdeta şevâhid ile süslemiştir. Eserde ayetlerin ve şiirlerin çokluğu dikkat çekmektedir. Eserde 92 ayet, 10 hadis, bir kısmı mısra olmak üzere 37 beyit ve 2 mesel geçmektedir.

Kûrânî'nin kullandığı şevâhidin çoğu kendisinden önceki dil bilginleri tarafından, aynı konularda kullanılmış olan örneklerdir. Bu örnekler, daha çok *Elfiyye* şerhlerinde görülmektedir. Ayrıca bu konuda İbn Hişâm (ö. 761/1360)'ın *Muğni'l-Lebîb* ve İbn Akîl (ö. 769/1367)'in *Şerhu İbn-i Akîl* adlı eserlerini zikretmekte yarar vardır.

Kûrânî, konuyla ilgili ayet ve hadisleri şevâhid olarak getirirken, söz konusu ayet ve hadislerden iktibas yapmakta ve bunları bir bütün olarak zikretmemektedir. Ancak şiir şevâhidinde bunun aksini görmekteyiz. Eserde çoğunlukla vurgulanması gereken konu ile ilgili olarak, bir beyit veya en azından bir mısraın zikredildiği görülmektedir.

4.5. Takip Edilen Metot Açısından

İbrahim Kûrânî, diğer eserlerinde olduğu gibi, Arap diline olan kabiliyetini izhar etmek ve kitabın konusunu belirtmek için, bu eserine de zengin bir terminoloji kullanarak anlaşılması zor olan bir dil seçmiştir. Bütün çalışmalarında olduğu gibi Kûrânî, eser hangi konuda yazılmış ise, konusuyla ilgili ifadeler kullanarak güzel bir üslûpla başlamak anlamına gelen beraatu'l-istihlâl sanatından faydalanmak suretiyle o esere giriş yapmaktadır. Mesela, bu eserinde; *ورسولُهُ الْمَعْرَبُ عَنْ مَبْتَدَأِ نَبِيِّتِهِ... وَأَشْهَدُ أَنَّ سَيِّدَنَا مُحَمَّدًا عَبْدُهُ... وَوَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَتَابِعِيهِمْ، وَمَنْ نَحَا نَحْوَهُمْ مِنْ كُلِّ عَامِلٍ سَمَاعًا وَقِيَاسًا لَفْظًا وَمَعْنَى، عَدَدَ خَلْقِ اللَّهِ...؛* "خبر" şeklinde nahiv terminolojisini kullanarak kitabın muhtevası ile ilgili ön bilgi vermektedir. Aynı zamanda ayetlerde geçen kelimeler ile cümleler kurarak, hayranlığını göstermekte ve onun üslubunu taklit etmektedir. Mesela; *الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَا يَشْغَلُهُ سَمْعٌ وَلَا يَحِيطُ بِهِ قِيَاسٌ، وَأَنْزَلَ قُرْآنًا...؛* "عربيًّا نوراً ورحمةً وشفاءً وهدىً وبلاغاً للناس" cümlesi buna örnek olarak gösterilebilir.

Müellif, mukaddimede eserin adını ve yazılış amacını zikrettikten sonra nahiv terminolojisinden bahisle, *nahiv* ilmini, *gayesi* ve *konusunu* açıklamasının akabinde,

³⁷ Muhammed Ali Tehânevî, *Keşşâfu İstihlâhât'il-Fiünûn*, Mektebetu Lübnan, Beyrut 1996, I, 1002; Harun Ögmüş, *Kur'an Yorumunda Şiirin Yeri*, İSAM Yay. İstanbul 2010, s. 99-10; Ahmet Gemi, "el-Mevsilî'nin el-İhtiyâr Adlı Fıkıh Kitabında Geçen Şevâhid Beyitlerin Çözümlemesi", *Artuklu Akademi Dergisi*, 2015/2 (1), ss. 61.

kelime, kelâm, isim, mu‘reb, mebni, lafzî, takdîrî, amil, ma‘mûl, semâî, kıyâsî ve ma‘nevî gibi terimlerin kısa izahlarını yapmaktadır.

Kûrânî, *Avâmil-i Cürcânî*’nin iskelet yapısına müdahale etmemiştir. Ayrıca eserin tek tek kelimelerini şerh etmemiş, aksine *Cürcânî*’nin önemli görmediği veya değinmediği konuları izah etmiş ve bunları şevâhid ile anlaşılır hale getirmiştir. Özellikle, harf-i cerler konusunu uzun uzadıya işlemiş ve söylediklerini örneklerle desteklemiştir.

Müellif, harf-i cerleri, cer harfleri ve izâfet harfleri olmak üzere ikiye ayırmış ve bunlar hakkında geniş bir açıklamada bulunmuştur. Mesela, *Cürcânî*, harf-i cerlerin ilki olan “ب” harf-i cerinin yalnızca sekiz yönü olan; *ilsâk, isti‘âne, müsâhabe, mukâbele, ta‘diye, zarfiyye, zâide, tefdiye* kısımları ile yetinirken *Kûrânî*, bunlara; *sebebiyye, bedeliye, mücâveze, isti‘lâ, teb‘îz, kasem, intihâ, tevkîd* kısımlarını da ekleyerek bu sayıyı on altıya çıkarmış ve bütün bunları yeterli örneklerle desteklemiştir. Ayrıca *ilsâk*’ı da *hakîkî* ve *mecâzî* olmak üzere iki kategoride ele almıştır.

Her iki müellife göre harf-i cerlerin ifade ettiği anlamlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

	Harf-i Cerler	Avâmilü’l-Cürcânî (ifade ettiği anlam)	Tekmiletü’l-Kûrânî (ifade ettiği anlam)
a	ب	<i>ilsâk, isti‘âne, müsâhabe, mukâbele, ta‘diye, zarfiyye, zâide, tefdiye.</i>	<i>ilsâk, isti‘âne, müsâhabe, mukâbele, ta‘diye, zarfiyye, zâide, tefdiye, sebebiyye, bedeliye, mücâveze, isti‘lâ, teb‘îz, kasem, intihâ, tevkîd.</i>
b	مِنْ	<i>ibtidâü’l-ğaye, tebyîn, teb‘îz, fî/-de, -da, içinde, zâide.</i>	<i>ibtidâü’l-ğaye, tebyîn, teb‘îz, fî/-de, -da, içinde, zâide, ta‘lîl, bedel, tevkîd, tansîs ve fasl.</i>
c	إِلَى	<i>intihâü’l-ğaye, ma‘iyet/birliktelik.</i>	<i>intihâü’l-ğaye ve ma‘iyet/birliktelik, tebyîn, ibtidâ, tebyîn, tevkîd, ‘inde/yanında ve fî/-de, -da, içinde.</i>
d	فِي	<i>zarfiyyet, a‘lâ/üzerinde.</i>	<i>zarfiyyet, ist‘ilâ, mukâyese, tevkîd, yapabilirlik,</i>
e	لِ	<i>temlik, tahsîs, ‘an/-den, -dan, zâide.</i>	<i>istihkâk, ihtisâs, mülk, temlik, ta‘lîl, tevkîdü’n-</i>

			<i>nefiy/lâmü'l-cühûd, fi/-de, -da, içinde, 'inde/lâmü't-târîh, min/-den, -dan, teblîğ, 'an/-den, -dan, zaruret, kasem, taaccüb, ta'diye, tebyîn, tevkîd, müsteğâs, takviyye.</i>
f	رُبَّ	<i>ta'lîl.</i>	<i>ta'lîl, teksir, tahfif, ekseriyet.</i>
g	عَلَى	<i>isti'lâ.</i>	<i>isti'lâ, müsâhâbe, mucâvere, ta'lîl, zarfiyyet, min anlamında, bâ anlamında, istidrâk, idrâb, ta'vîd.</i>
h	عَنْ	<i>uzaklaşma ve ayrılma.</i>	<i>uzaklaşma ve ayrılma, mucâvezet, bedeliyet, ta'lîl, isti'ane, ta'vîd, masdâriyet, 'alâ/üzerinde, min/-den,-dan, ba'de/sonra anlamında.</i>
ı	كَ	<i>teşbih, zâide.</i>	<i>teşbih, ta'lîl, isti'lâ, mübâdere (:zâide anlamında).</i>
i	مُذْمُذٌ	<i>ibtidâü'l-ğaye (mazi zamanda).</i>	<i>ibtidâü'l-ğaye (mazi zamanda), fi/-de,-da, içinde anlamında.</i>
j	حَتَّى	<i>intihâü'l-ğaye (amaca ulaşma), me'a/ile, birlikte.</i>	<i>intihâü'l-ğaye (amaca ulaşma), me'a/ile, birlikte; istisnâ, ta'lîl.</i>
k	واو القسم	<i>yemin.</i>	<i>yemin.</i>
l	باء القسم	<i>yemin.</i>	<i>yemin (ancak Kûrânî bu harf-i ceri müstakil olarak zikretmemiş, bâ harf-i ceri konusunda izah etmiştir.)</i>
n	تاء القسم	<i>yemin.</i>	<i>yemin.</i>
n	حاشا	<i>istisnâ.</i>	<i>istisnâ, tenzih.</i>
o	خَلا	<i>istisnâ.</i>	<i>istisnâ.</i>

ö	ا	istisnâ.	istisnâ.
---	---	----------	----------

Ayrıca Kûrânî, bunlara ek olarak harf-i cerlerin bitiminde, *tekmile* başlığı altında söz konusu harflerin değişik şekillerdeki kullanımları ile ilgili olarak altı madde daha zikretmekte ve bunları örneklerle desteklemektedir.

Eserin ikinci bölümünü teşkil eden *el-hurûfî'l-müşebbehe bi'l-fi'l* kısmında da 'Avâmilü'l-Cürânî' de olduğu gibi altı edat zikredilmektedir. Ancak Kûrânî, bu edatların farklı kullanımlarını zikrederek bu kullanımlara ilişkin yeterli örnek vermektedir.

Eserin üçüncü bölümünde Kûrânî, ismini ref⁶, haberini nasbeden iki harf olan ما ve ۷ ile ilgili olarak örnekleri ile muknâ açıklamalarda bulunmaktadır.

Her iki eserin dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci bölümleri sayıca aynı olmakla beraber Kûrânî, herbir konuyu teferruatlı bir şekilde işlemiş ve bunları yeterli örneklerle desteklemiştir.

Eserin sekizinci bölümü olan *nekre isimleri, temyiz olmak üzere nasbeden isimler* kısmında, Cürânî bu isimleri dört adet olarak zikrederken Kûrânî, bu sayıya sadık kalmakla birlikte meseleyi derinlemesine işlemektedir.

Eserin dokuzuncu ve onuncu bölümleri, her iki müellifte de sayıca aynı olmakla birlikte Kûrânî, aynı şekilde bilindik tarzını sürdürmekte ve konunun anlaşılması için yeterli açıklamalarda bulunmaktadır.

Eserin on birinci bölümü, *mukârebe (:yaklaşma) fiilleri* ile ilgilidir. Cürânî, *ismi ref⁶ eden* bu fiilleri 'asâ, kerube, kâde, evşeke olarak ve dört adet zikrederken Kûrânî bunlara ek olarak *tafika, ce'ale* ve *ehaze* fiillerini zikrederek bu sayıyı yediye çıkarmaktadır.

Her iki eserin on ikinci ve on üçüncü bölümlerinde de her iki müellif temelde aynı mevzuu işlemektedir. Buna karşın Kûrânî, bu iki bölümde de meselenin anlaşılmasına yönelik çabasını sürdürmekte ve söylediklerini ayet, hadis, şiir ve diğer örneklerle desteklemektedir.

5. 'Avâmil-i Cürânî'ye ve 'Avâmil-i Birgivî'ye Yapılan Şerhler

Cürânî'nin ve Birgivî'nin 'Avâmil'ine birçok şerh, ta'lik, haşiye ve tekmile yazılmıştır. Bu şerhlerden birisi de bizzat Cürânî tarafından yapılmıştır.³⁸ Günümüzde ders kitabı olarak okunan ve okutulan bu eser, birçok açıdan değerlendirilmiş olup i'rabı da yapılarak en ince noktasına kadar incelenmiştir. Birgivî'nin *Avâmil*'ini Cürânî'ninki ile bağımsız olarak düşünmek mümkün değildir. Zira Birgivî, Cürânî'den esinlenerek *Avâmil*'ini kaleme almıştır. Bundan dolayı her iki eser üzerine yapılan önemli çalışmalar derlenerek alfabetik olarak aşağıda zikredilmiştir:

³⁸ Bkz.: Abdulkahir el-Cürânî, *Şerhu Mieti Amil*, Mektebetu'l-Büşrâ, Karachi, Pakistan 2011.

- 1- Abdurrahman bin Seyyid Mustafa et-Terîmî el-‘İdrûsî (ö. 1192/1779) *Şerhü’l-Avâmil*.³⁹
- 2- Abdurrahman b. El-Âdî el-Erîhâvî el-Halebî (ö. 1128/1716), *ed-Dürretü’d-Derbeh fi’l-Avâmilî’n-nahviyye*.⁴⁰
- 3- Abdülhamid Hamdî Harpûtî Efendi (ö. 1902), *Haşiyetü’l-Harpûtî ‘alâ Tuhfeti’l-‘Avâmil*.⁴¹
- 4- Abdülmecid bin Nasûh bin İsrâfil (İsrâfilzâde) (ö. 887/1483), *Şerhü’l-Avâmil-i Cürcâniyye*.⁴²
- 5- Abdulfettah b. Abdulkadir b. Salih ed-Dimaşkî (ö. 1305/1888), *İ‘râbü’l-Avâmilî’l-Cedîd ve Teysîrü’l-Metâlib fi Şerhi’l-Avâmil*.⁴³
- 6- Ahmed bin Muhammed Zeyn bin Mustafa el-Fettânî el-Gatafânî el-Câvî, *Teshîlü Nîli’l-Emânî fi Şerhi ‘Avâmilî’l-Cürcânî*.⁴⁴
- 7- Alâuddin Ali bin Muhammed eş-Şâhrûdî (Musannifek) (ö. 875/1470), *Şerhü’l-‘Avâmil*.⁴⁵
- 8- Bedruddîn el-‘Aynî (ö. 855/1451), *İ‘râbü’l-‘Avâmil*.⁴⁶
- 9- Bedruddîn el-‘Aynî (ö. 855/1451), *Resâilü’l-Fie fi Şerhi’l-‘Avâmilî’l-Mie*.⁴⁷
- 10- Ebü’l-Feth el-Hatib bin Abdülkadir (ö. 1315/1897), *Şerhü’l-Avâmilî’l-Mie*.⁴⁸
- 11- Ebü’l-Hasan Said bin Hebbetullah bin Hasan er-Râvendî eş-Şîî (ö. 673/1275), *Şerhü’l-Avâmil*.⁴⁹
- 12- Hacı Baba b. Şeyh İbrahim b. Abdülkerim b. Osman Tosyevî (ö. 870/1465), *Şerhü’l-Avâmil fi’n-Nahv*.⁵⁰
- 13- Halid el-Ezherî el-Cürcâvî (ö. 905/1499), *el-‘Avâmilü’l-Mie en-Nahviyye fi Üsûli İlmî’l-‘Arabiyye*.⁵¹
- 14- Halil bin Ahmed bin Himmet el-Konevî (ö. 1224/1810), *Şerhü’l-Avâmil*.⁵²
- 15- Halil bin Ahmed Mesîhizâde Naimi el-Manisâvî (ö. 1230/1815), *Şerhü’l-Avâmil*.⁵³
- 16- Hasan bin Musa el-Bânî el-Kürdî (ö. 1148/1736), *Şerhü Avâmil-i Cürcâniyye*.⁵⁴

³⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü’l-Arifîn Esmâü’l-müellifîn ve Âsâru’l-Müsannifîn*, Dâru İhyâit-Turâsî’l-Arabî, Beyrut, I, 554.

⁴⁰ Bağdatlı, *Hediyetü’l-Arifîn*, I, 552.

⁴¹ Tarafımızdan tahkik edilen bu eser yayın aşamasındadır.

⁴² Bursalı, *a.g.e.*, I, 354.

⁴³ Bağdatlı, *Hediyetü’l-Arifîn*, I, 595.

⁴⁴ Matbaatu Muhammed Efendi Mustafa tarafından 2000 yılında Kahire’de yayımlanmıştır.

⁴⁵ Muhammed Çetkin, Bedruddîn el-‘Aynî ve “Resâ’ilu’l-Fi’e fi Şerhi’l-‘Avâmilî’l-Mi’e” İsimli Eserinin Değerlendirmesi, *BEU. SBE. Derg.* Cilt:4 Sayı:1 Haziran 2015, s. 23.

⁴⁶ Çetkin, *a.g.m.*; Fatih Ktp. No: 5105.

⁴⁷ Çetkin, *a.g.m.*, s. 24.

⁴⁸ Kehhale, *a.g.e.*, VIII, 48.

⁴⁹ Bağdatlı, *Hediyetü’l-Arifîn*, I, 392.

⁵⁰ Ahmet Suphi Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, II, 129.

⁵¹ Dâru’l-Mearif tarafından 1983 yılında Kahire’de yayımlanmıştır.

⁵² Bağdatlı, *Hediyetü’l-Arifîn*, I, 356.

⁵³ Bağdatlı, *Hediyetü’l-Arifîn*, I, 352.

- 17- Hüsameddin Hüseyin Tokatî (ö. 926/1519), *Şerhü'l-'Avâmili'l-Cürcânî*.⁵⁵
- 18- İbnü'l-Emir el-Hacc Muhammed bin Muhammed el-Kâdı el-Hanefî (ö. 879/1475), *el-Mehâmil fi Şerhi'l-'Avâmil*.⁵⁶
- 19- İbrahim bin Abdülkerim (ö. 886/1481), *Şerhü'l-'Avâmili'l-Mie*.⁵⁷
- 20- İbrahim bin Muhammed bin Arabşâh el-İsferainî el-Horâsânî (ö. 944/1538), *Şerhü'l-'Avâmil li'l-'Cürcânî*.⁵⁸
- 21- İbrahim bin Seyyid Yakub el-Arifî el-Gümüştânevî (ö. 1207/1793), *Şerhü'l-'Avâmil li'l-'Birgivî*.⁵⁹
- 22- İlyas el-Kürdî el-Kûrânî (ö. 1138/1726), *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Avâmili'l-Cürcâniyye li Sadullah*.⁶⁰
- 23- İsmail bin Salah bin Muhammed el-Emir (ö. 1146/1734), *Şerhül-'Avâmil*.⁶¹
- 24- Kuşadalı Şeyh Ahmed Efendi (ö. 1195/1780), *Şerhü 'Avâmili'l-'Cedîd*.⁶²
- 25- Mantikî Mustafa Efendi (ö. 1244/1829), *Şerhü'l-'Avâmil*.⁶³
- 26- Molla Işık Kâsım (ö. 945/1078), *Şerhü'l-'Avâmil*.⁶⁴
- 27- Mostarlı Mustafa Efendi (ö. 1119/1707), *Şerhü'l-'Avâmili'l-Cürcânî*.⁶⁵
- 28- Muhammed Bakır bin Ali Rıza el-Erdikânî (ö. 1266/1850'den sonra), *Şerhü'l-'Avâmil*.⁶⁶
- 29- Muhammed bin Abdullah bin Ahmed el-Hatib et-Timurtâşî (ö. 1004/1596), *Şerhü'l-'Avâmili'l-Cürcânî*.⁶⁷
- 30- Muhammed bin Ahmed el-Acemî, *Haşiyetü'l-'Avâmil*.⁶⁸
- 31- Muhammed Ebû Said el-Hindî, *et-Tevdihü'l-'Kamil fi Şerhi'l-'Avâmil*.⁶⁹
- 32- Muhammed Said el-Kattân (ö. 1325/1908), *Tesrihü'l-'Avâmil fi Şerhi'l-'Avâmil*.⁷⁰
- 33- Musatafa bin İsmail el-Vilurnevî (ö. 1244/1828), *Şerhü'l-'Avâmil*.⁷¹
- 34- Mustafa bin İbrahim el-Gelibolî (ö. 1176/1762), *Tuhfetü'l-'İhvân fi Şerhi'l-'Avâmili'l-Mie*.⁷²

⁵⁴ Bağdatlı, *Hediyetü'l-'Arifîn*, I, 298; Bursalı, *a.g.e.*, I, 154.

⁵⁵ Kehhale, *a.g.e.*, IV, 19; Ziriklî, *a.g.e.*, II, 242; Bağdatlı, *Hediyetü'l-'Arifîn*, I, 317.; Bursalı, *a.g.e.*, I, 272.

⁵⁶ Bağdatlı, *Hediyetü'l-'Arifîn*, II, 56.

⁵⁷ Çetkin, *a.g.m.*, s. 23.

⁵⁸ Bağdatlı, *Hediyetü'l-'Arifîn*, I, 26.

⁵⁹ Bağdatlı, *Hediyetü'l-'Arifîn*, I, 242.

⁶⁰ Murâdî, *a.g.e.*, I, 272.

⁶¹ Fikru'l-'İslamî, (?): I, 381.

⁶² Bursalı, *a.g.e.*, I, 405.

⁶³ Bursalı, *a.g.e.*, II, 37.

⁶⁴ Bursalı, *a.g.e.*, II, 255.

⁶⁵ Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, No: 1906; Süleymaniye Ktp., Kasidecizade Süleyman Sırrı, No: 700.

⁶⁶ Kehhale, *a.g.e.*, IX, 88.

⁶⁷ Muhibbî, *a.g.e.*, II, 439; Bağdatlı, *Hediyetü'l-'Arifîn*, II, 85.

⁶⁸ Melik Suud Üniveristesi Kütüphanesi, No: 4823.

⁶⁹ Matbaatu'n-Nizamiyye tarafından 2000 yılında Hindistan'da yayımlanmıştır.

⁷⁰ Mu'cem, (?): II, 1517.

⁷¹ Ziriklî, *a.g.e.*, VII, 230; Kehhale, *a.g.e.*, XII, 242; Bağdatlı, *Hediyetü'l-'Arifîn*, II, 185.

⁷² Ziriklî, *a.g.e.*, VII, 228; Bağdatlı, *Hediyetü'l-'Arifîn*, II, 183; Matba'a-i Osmaniye tarafından 1310 yılında Dersaadet'te yayımlanmıştır.

- 35- Naimî Halil Efendi (ö. 1230/1815), *Şerhü'l- 'Avâmil*.⁷³
- 36- Seyyid Şerîf Ali bin Muhammed el-Cürcânî (ö. 816/1448), *Şerhü'l- 'Avâmil*.⁷⁴
- 37- Taşköprüzâde Mevlâ Ahmed bin Mustafa er-Rûmî (ö. 968/1560), *Mu'ribü'l- 'Avâmilî'l-Mie/Şerhü'l- 'Avâmilî'l-Mie*.⁷⁵
- 38- Tosyalı Hacı Baba İbn Şeyh İbrahim, *Mie Kamile fî Şerhi Mie (Şerhü 'Avâmil-i Cürcânî)*.⁷⁶
- 39- Uryânî Osman Efendi (ö. 1168/1755), *Şerhü 'Avâmil*.⁷⁷
- 40- Yahya bin Bahşî (ö. 946/1540), *Şerhü'l- 'Avâmilî'l-Mie*.⁷⁸
- 41- Yahya bin Bahşî (ö. 900/1494), *Lümâhü'l-Mesâilî'n-Nahviyye*.⁷⁹
- 42- Yahya bin Muhammed Amir el-Hasenî es-San'anî (ö. 1197/1783), *Şerhü'l- 'Avâmil en-Nahviyye*.⁸⁰
- 43- Yakup Muhammed Emin Devcûmânî, *Emelü'l-Âmil fî Şerhi ve İ'râbi Mieti'l- 'Amil*.⁸¹
- 44- Zeynizâde Hüseyin b. Ahmed Bursevî (ö. 1168/1754), *Ta'lik ed-Delâil 'alâ İ'râbi'l- 'Avâmil*.⁸²
- 45- Zeynülabidin el-İstrâbâzî (ö. 1091/1680'den sonra), *Şerhü'l- 'Avâmilî'l Mie*.⁸³

6. *Avâmil-i Cürcanîyye ve 'Avâmil-i Birgivî Üzerine Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri*

Yukarıda da izah edildiği gibi *Avâmil-i Cürcanîyye* ve *Avâmil-i Birgivî* üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bazıları yüksek lisans ve doktora seviyesinde yapılmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla yüksek lisans ve doktora alanında yapılan çalışmalar şunlardır:

- 1- Bilge, Metin, “**Yahya b. Nasuh b. İsrail ve Şerhu'l-Avamili'l-Mie Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili**”, (Yüksek Lisans), Cumhuriyet Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, Sivas 2010.
- 2- Çetkin, Muhammed, “**Bedruddin el-Ayni ve Resa'ilu'l-fi'e fi'e fi şerhi'l-Avamili'l-mi'e'si**”, (Yüksek Lisans), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

⁷³ Bursalı, *a.g.e.*, II, 47.

⁷⁴ Zehran, *a.g.e.*, s.17.

⁷⁵ Kehhale, *a.g.e.*, II, 177.

⁷⁶ Bursalı, *a.g.e.*, I, 273.

⁷⁷ Ziriklî, *a.g.e.*, IV, 209; Bursalı, *a.g.e.*, I, 367.

⁷⁸ Kehhale, *a.g.e.*, XIII, 187.

⁷⁹ Kehhale, *a.g.e.*, XIV, 187.

⁸⁰ Fikru'l-İslamî, (?): I, 383.

⁸¹ Râperin Yayınları tarafından Erbil, Irak'ta 2009 yılında yayımlanmıştır.

⁸² Bursalı, *a.g.e.*, I, 321. Bağdatlı, *Hediyetü'l-Arifin*, I, 326. (Eserin adı “*Taliku'l-Fevâdil 'ala A'râbi'l-Avâmil*” şeklinde geçmektedir.)

⁸³ Kehhale, *a.g.e.*, IV, 197.

- 3- Çifçi, Mehmet Faruk, “**Kuyucaklı Abdullah b. Muhammed el-Aydîni’nin Mu’rib-i Avâmil-i Cedîde Adlı Eserinin Tahkiki**”, (Yüksek Lisans), Marmara Üniversitesi İlahiyat Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, İstanbul 2008.
- 4- Gül, Ayşe, “**Mustafa b. Bekir Güzelhisarî ve Mûribu’l-Avâmil’i**”, (Yüksek Lisans), Cumhuriyet Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, Sivas 2006.
- 5- Günay, Alaaddin, “**Kuşadalı Ahmed Efendi’nin Avâmil-i Cedîd Şerhi (Tahlil ve Tahkik)**”, (Yüksek Lisans), İstanbul Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, İstanbul 2014.
- 6- İnanç, Yonis, “**Gelibolulu Mustafa b. İbrahim ve Tuhfetü’l-Avâmil’i (İnceleme-Tahkik)**”, (Yüksek Lisans), Marmara Üniversitesi İlahiyat Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, İstanbul 2009.
- 7- Karaca, Eyyup, “**Yahya b. Bahşî ve Lemhu’l-Mesâilî’n-Nahviyye fî Şerhi’l- ‘Avâmili’l-Birgiviyye Adlı Eseri**”, (Yüksek Lisans), Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı.
- 8- Karaver, Ümit, “**Musannifek’in Avâmil-i Atîk Şerhi (Tahkik ve Tahlil)**”, (Doktora), İstanbul Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, İstanbul.
- 9- Köksoy, Mesut, “**Nâkıd İbrahim Efendi (ö. 1717) ve Eş-Şerhü’s-Sedîd li’l-‘Avâmili’l-Cedîd Adlı Eseri (İnceleme-Tahkik)**”, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2008.
- 10- Özaldemir, Muhsin, “**Taşköprüzâde’nin Avâmil Şerhi’nin Edisyon Kritiği**”, (Yüksek Lisans), Marmara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, İstanbul 2005.
- 11- Özdemir, Yılmaz, “**Davud el-Karsi, hayatı, eserleri ve Şerhu’l-avamili’l-cedid Adlı Eseri (edisyon kritik)**”, (Yüksek Lisans), Marmara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, İstanbul 1998.
- 12- Postallı (Saltık), Necmiye, “**Hüseyin Gümüşhanevi ve "El-Amelu's-Salih Ala Risaleti’l-Avamili Li’l-Birgivi" Adlı Eseri (Edisyon Kritik)**”, (Yüksek Lisans), Cumhuriyet Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, Sivas 2010.
- 13- Taşcı, Ahat, “**Divrik’li Muhammed b. İbrâhim ve el-Muvaddihu’l-vefiyy (Şerhu’l-Avâmili’l-cedîd) adlı eseri (İnceleme ve tahkik)**”, (Yüksek Lisans), Marmara Üniversitesi İlahiyat Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, İstanbul 2003.
- 14- Yalçın, Rasim Fırat, “**Mostarlı Mustafa Efendi ve Şerhu’l-Avami’li’l Cürcani adlı eseri (Metin-Tahkik)**”, (Yüksek Lisans), Doğu Dilleri ve Edebiyatı.
- 15- Yenen, Halit, “**İmam Birgivi’nin Avâmil ve İzhârü’l-Esrâr’ının İncelenmesi**”, (Yüksek Lisans), Çukurova Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, Adana 2010.
- 16- Yılmaztürk, İlyas, “**Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ Ebû Muhammed Bedreddin el-Aynî’nin “Şerhu’l-Avâmil el-mie lil-Cürcânî” Adlı Eserinin Edisyon**

Kritiğinin Yapılması”, (Yüksek Lisans), Marmara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, İstanbul 2004.

Sonuç

Abdülkâhir Cürcânî, ilim dünyasınca yeterli kabul görmüş bir âlimdir. Yazdığı eserlerle ilim adamlarının ufkunu açmış ve birçok çalışmaya önyak olmuştur. O'nun *el-'Avâmilü'l-Cürcâniyye* adlı çalışması yazıldığı günden beri ilim adamlarının teveccühünü kazanmış ve o günden beri Arapça öğrenmek isteyenlerin başvurduğu temel eserler arasında yerini almıştır. O'nun bu eserine birçok şerh yazılmış ve bu eseri değişik şekillerde ele alınarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler içerisinde şerhlerin yeri büyüktür. Bu şerhler vasıtasıyla eser en ince detayına kadar incelenmiş ve okuyucuların istifadesine sunulmuştur. Bu eserin bir varyantı sayılabilen *'Avâmilü'l-Cedid* Birgivî Mehmed Efendi tarafından kaleme alınmış ve bu eser günümüze kadar Anadolu medreselerinde okunmuştur.

Günümüzde ilim dünyasının dikkatini çeken âlimlerden biri olan İbrahim Kûrânî de *el-'Avâmilü'l-Cürcâniyye* üzerinde çalışmış ve *Tekmiletü'l-'Avâmilü'l-Cürcâniyye* adında bir eser kaleme almıştır. Yukarıda izah edildiği gibi bu eser bir şerhten ziyade eksiklikleri tamamlayan bir tekmileden ibarettir. Bu eserde Cürcânî tarafından önemli görülmeyen veya önemli olup da zikredilmeyen mevzular Kûrânî tarafından kaleme alınmış ve örneklerle izah edilmiştir. Eserin eskiden olduğu gibi günümüzde de ilim ehline faydalı olacağı şüphesizdir.

Çalışmada geçmişte ve günümüzde hem Cürcânî'nin *'Avâmil*'i hem de Birgivî'nin *'Avâmil*'i üzerine yapılan çalışmalar derlenerek bu konuyu merak edenlerin istifadesine sunulmuştur. Eser ve şahıs isimleri, terâcim ve mecmu'lardan derlenmiştir. Çalışma neticesinde her iki *'Avâmil*'e de ilim dünyasınca büyük bir teveccühün olduğu görülmüştür.

Kaynakça

Kur'an-ı Kerim.

ARSLAN, Ahmet Turan, Arap Gramerinde İki “Avâmil” Risalesi ve Bunların Mukayesesi, *İLAM* Araştırma Dergisi, c.I, sy. 2 (Temmuz-Aralık 1996).

AYDIN, Tahirhan, *Arap Dilinin Günümüz Meseleleri*, İlâhiyat Yayınları, Ankara 2013.

AYYÂŞİ, Ebû Sâlim Abdullah b. Muhammed, *er-Rihletü'l-Ayyâşiyye*, Dâru's-Suveydî, Abu Dabi 2006.

BAĞDATLI İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Arifin Esmâü'l-muellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, (Hazırlayan: Kilisli Rifat Bilge, İbnülemin Mahmud Kemal İnal), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1951.

-----, *İdâh'ül-Meknûn*, Maarif Vekâleti (1. Baskı), İstanbul 1947.

BAKIRCI, Selami-Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Yay. Erzurum 2001.

BROCKELMANN, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)*, (Leiden: Brill, 1943).

BURSALI Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri I-III*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1915.

CEBERTÎ, Abdurrahman b. Hasan, '*Acâib'ül-Âsar fi't-terâcîm ve'l-Ahbâr*, Matbatu Dâri'l-Kütübî'l-Mısriyye, I, 125, Kâhire 1997.

CİCİ, Recep, "Kûrânî", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXVI, 426, İstanbul 2002.

CÜRCÂNÎ, Abdülkâhir, *Delâilu'l-İ'câz*, (Tahkik: M. Muhammed Şakir), Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1984.

CÜRCÂNÎ, Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf, *et-Tarîfât*, (Tahkik: İbrahim Enbârî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1405.

CÜRCÂVÎ, Halid el-Ezherî, *el-'Avâmilü'l-mie en-Nahviyye fi Üsûl-i İlmi'l-Arabiyye*, (Tahkik: el-Bedrâvî Zehrân), Dâru'l-Mearif, Kahire 1988.

ÇETKİN, Muhammed, *Bedruddin el-Ayni ve Resa'ilu'l-fi'e fi şerhi'l-Avamili'l-mi'esi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007, "Basılmamış Yüksek Lisans Tezi".

-----, Muhammed, Bedruddîn el-'Aynî Ve "Resâ'ilu'l-Fi'e fi Şerhi'l-'Avâmili'l-Mi'e" İsimli Eserinin Değerlendirmesi, *BEU. SBE. Derg.* Cilt:4 Sayı:1 Haziran 2015.

DURMUŞ, İsmail, "el-'Avâmilü'l-mie", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1994, IV, 106.

-----, İsmail, "Nahiv", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2006, XXXII, 300-306.

FURAT, Ahmet Suphi, *Arap Edebiyatı Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

GEMİ, Ahmet, "el-Mevsılî'nin el-İhtiyârAdlı Fıkıh Kitabında Geçen Şevâhid Beyitlerin Çözümlemesi", *Artuklu Akademi Dergisi*, 2015/2 (1), ss. 61.

-----, İbrahim Kûrânî'nin "İnbâhü'l-Enbâh 'alâ Tahkiki İ'râbi Lâ İlâhe İllallah" Adlı Eserinin Tahkiki, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013. "Basılmamış Doktora Tezi".

SİNGH, N. K., *Global Encyclopaedia of Islamic Mystics and Mysticism*, Editor: N. K. Singh, New Delhi 2009, I, 216-217.

HACİMÜFTÜOĞLU, Nasrullah, "Abdülkâhir el-Cürcânî", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, I, 247-248, İstanbul 1988.

HAMEVÎ, Yâkut, *Mu'cemu'l-Büldân*, Dâru's-sâdir, Beyrût 1977.

HAMEVÎ, Mustafa b. Fethillah, *Fevâidü'l-İrtihâl ve Netâicü's-Sefer*, Dâru'n-Nevâdir, Kuveyt 2011.

HAZER, Dursun, Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi ve Okutulan Ders Kitapları, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/I, ss. 274-293.

İBN CİNNÎ, Ebu'l-Feth Osman, *el-Hasâis*, (Tahkik: M. Ali en-Neccâr), Alemu'l-Kutub, Beyrut

İFRÂNÎ, Muhammed b. el-Hacc es-Sağır, *Safvetü men inteşer min ahbâr-i sulehâi'l-karni'l-hâdî 'aşer*, Dâru'l-beydâ, Mağrib 2004.

KÂDIRÎ, Muhammed Tayyib, *el-Neşrü'l-mesânî li ehli'l-karni'l-hâdî 'aşere ve's-sânî*, Beyrut 1996.

KÂDIRÎ, Muhammed b. et-Tayyib, *İltikâtü'd-dürer ve mustefâdü'l-mevâiz ve'l-'iber min ahbâri ve a'yâni'l-mieti'l-hadiyeti ve's-sâniyyeti 'aşer*, Mağrib 1983.

KAPLAN, İlyas, *Şürühü'l-'Avâmil*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan 2010.

KEHHÂLE, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Muessetü'r-Risâle, Beyrut 1993.

KUFRALI, Kasım, "Birgivi", *İA*, II, 634, İstanbul 1979.

KÛRÂNÎ, İbrahim, *Tekmiletü'l-'Avâmili'l-Cürcâniyye*, Atıf Efendi Kütüphanesi, No: 2441.

LOCKETT, Abraham, *The Miut Amil and Shurhoo Miut Amil*, Hindoostanee Press, Calkutta 1814.

MACKENZIE, J. L. (2016, August). A first history of Functional Grammar. In History of Linguistics 2014: *Selected papers from the 13th International Conference on the History of the Language Sciences (ICHoLS XIII)*, Vila Real, Portugal, 25–29 August 2014 (Vol. 126, p. 233). John Benjamins Publishing Company, Vila Real 2014.

MEDHALÎ, Ebû Muhammed Rebi' b. Hâdî Umeyr, *Tezkîrû'n-nâbihîn*, Baskı yeri ve tarihi yok.

MÛRÂDÎ, Muhammed Halil b. Ali, *Silkü'd-dürer fî a'yâni'l-karni's-sâni 'aşer*, Dâru İbn Hazm, I, 5-6, Beyrût 1988.

MÛDERRÎS, Abdulkerim Muhammed, *'Ulemâunâ fî hizmeti'l-'ilm ve'd-dîn*, Dâru'l-hürriyyeh, Bağdat 1983.

MÛSLİM, *Sahih-i Müslim*, Beyt Efkâri'd-Devliyye, Suudi Arabistan 1998.

ÖĞMÜŞ, Harun, *Kur'an Yorumunda Şiirin Yeri*, İSAM Yay. İstanbul 2010.

RÛHÂNÎ, Baba Mardukh *The Kurdish Notables*, Soroush Press, III cilt, Tahran 2003.

SEVDİ, Ali, "Arap Gramerinde Avamil Geleneği", Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, Van 2015. "Basılmamış Yüksek Lisans Tezi".

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali, *el-Bedrü't-talî'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1998.

TEHÂNEVÎ, Muhammed Ali, *Keşşâfu İstilâhât'il-Fünûn*, Mektebetu Lübnan, Beyrut 1996.

TİLLOVÎ, Muhammed Said Necmuddin Molla Ali el-Furkânî, *'Avâmilü'l-Furkânî li hedmi Saytarati'l-Elmânî*, Dâru Zemzem, İstanbul 2013.

TOPUZOĞLU, Tevfik Rüştü, "Haşiye", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XVI, 419-422, İstanbul 1997.

TÛNİKÎ, Mahmud Hasan, *Mu'cemu'l-Musannifîn*, Matbaatü Vezanko, III, 104-107, Beyrut 1344.

YILMAZ, Ömer, *İbrahim Kûrânî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Anlayışı*, İnsan Yay. İstanbul 2005.

YÜKSEL, Emrullah, "Birgivi", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, VI, 191, İstanbul 1992.

ZİRİKLÎ, Hayreddin, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, (15. Baskı), I, 35, Beyrût 2002.